

सुभाषित व्याकरण - 12

Subhashit Grammar - 12

Compiler: Kishore Nayak
Editor: Padmakar Gangatirkar

गुरुवार वैशाख कृष्ण नवमी १९४३, प्लव संवत्सर

स हि गगनविहारी कल्मषध्वंसकारी
दशशतकरधारी ज्योतिषां मध्यचारी।
विधुरपि विधियोगाद् ग्रस्यते राहुणासौ
लिखितमपि ललाटे प्रोज्झितुं कः समर्थः ॥२२६॥-हितोपदेश

सः (विधुः) गगन-विहारी, कल्मष-ध्वंस-कारी, दश-शतकर-धारी, ज्योतिषां मध्यचारी, असौ विधुः हि अपि विधि-योगाद् राहुणा ग्रस्यते। ललाटे लिखितम् अपि प्रोज्झितुं कः समर्थः?

He (Moon) is a sky traveler and destroyer of darkness. With his thousands of rays, he moves amidst planets and stars. Even then, this Moon, by destiny, gets eclipsed by Rahu. Who is capable of escaping the writing on his forehead?

सः (तद्)- he, विधुः -Moon, गगनविहारी- moving in the sky- गगन-sky- गगने विहरति इति- उपपद तत्पुरुष स., कल्मषध्वंसकारी-destroyer of the darkness-कल्मष- dirty, sin, dark - कल्मषस्य ध्वंसम् करोति इति- उपपद तत्पुरुष स., दशशतकरधारी-holder of thousands of rays- दश-ten, शत-hundred, कर-ray, hand, धारी-holder-दशानि शतानि-दशशतम्, दशशतानि कराणि-दशशतकराणि, दशशतकराणि धारयति इति -all उपपद तत्पुरुष स., मध्यचारी- mover amidst-मध्य- middle, मध्ये चरति इति मध्यचारी- उपपद तत्पुरुष स., असौ (अदस्)-he, this, कः (किम्)- who & समर्थः - capable, strong -all in -पु. लि. प्र. वि. ए. व., ज्योतिषाम्-ष. वि. ब. व. of ज्योतिषी- a planet, star, हि-अव्यय-indeed, surely, अपि-अव्यय- even, also, and, विधियोगाद्- due to destiny, पं. वि. ए. व. of विधियोग-विधिः -fate, destiny, fate, योगः -course, consequence- विधेः योगम् -ष. तत्पुरुष स., राहुणा-तृ. वि. ए. व. of राहु -a planet or a demon (believed to be causing eclipse), ग्रस्यते-कर्मणि प्रयोग वर्त. तृ. पु. ए. व. of ग्रस्- ग्रसते १ ग. आ. प. to swallow, devour, eat up, ललाटे- न. लि. स. वि. ए. व. of ललाटम्- forehead, लिखितम्- द्वि. वि. ए. व. of लिखित-written-क. भू. धा. वि. of लिख्-लिखति ६ ग. प. प. to write, inscribe, प्रोज्झितुं- पू. का. वा. तुमन्त धा. सा. अव्यय of प्र+उज्झ्- to abandon, avoid, escape from- (उज्झ्-उज्झति-६ ग. प. प. to leave)

अनागतानि कार्याणि कर्तुं गणयते मनः।
शरीरकं समुद्दिश्य स्मयते नूनमन्तकः ॥२२७॥ -महाभा.१४. १०७. ३६

मनः अनागतानि कार्याणि कर्तुम् गणयते। अन्तकः नूनम् शरीरकम् समुद्दिश्य स्मयते।

The mind (of an old man) keeps planning things to be done in future. The death smiles seeing the condition of his body,

मनः & अन्तकः -प्र. वि. ए. व. of मनस्- (न. लिं.)-mind, heart & अन्तक- (पु. लिं.)- death, अनागतानि & कार्याणि - न. लिं. प्र. वि. ब. व. of अनागत- not arrived, future - आगत-arrived- क. भू. धा. वि. of आ+गम् -to come to, arrive (गम्-गच्छति १ ग. प. प. to go)- न आगत- नञ्त्तपुरुष स. & कार्य- work, task, assignment- (also करणीय, कर्तव्य & कृत्य)-कर्मणि वि. धा. सा. वि. of कृ- करोति-कुरुते ८ ग. उ. प. to do, make, कर्तुम्- पू. का. वा. तुमन्त धा. सा. अव्यय of कृ- to do, make, गणयते-आ. प. वर्त. तृ. पु. ए. व. of गण्- १० ग. उ. प. to count, calculate, estimate, consider, plan, नूनम्- अव्यय-surely, certainly, indeed, शरीरकम् - द्वि. वि. ए. व. of शरीरक- belonging to body, concerning the body, समुद्दिश्य- पू. का. वा. ल्यबन्त धा. सा. अव्यय of सं+उद्+दिश्- directing towards, aiming at, to have reference to-(दिश्- दिशति-ते- ६ ग. उ. प. to point out, show, स्मयते- वर्त. तृ. पु. ए. व. of स्मि-१ ग. आ. प. to smile, laugh

कालः कर्षति भूतानि सर्वाणि विविधान्युत।

न कालस्य प्रियः कश्चित् द्वेष्यः कुरुसत्तम ॥२२८॥ -महाभा स्त्रीपर्व.अ. २

कुरुसत्तम, कालः विविधानि सर्वाणि भूतानि कर्षति उत। कालस्य न कश्चित् प्रियः, न (कश्चित्) द्वेष्यः (अस्ति) ॥

Vidura said to Dhrutarashtra while all the ladies were lamenting the dead after the war.

Oh, the best among the Kauravas! Death, indeed, drags all categories of living being to their end. No one is dear to the Death, nor is anyone disliked by the Death.

कुरुसत्तम- the best among the Kauravas-पु. लि. सं. वि. ए. व.-कुरु- the dynasty of King Kuru, सत्तम-the best-सत्- noble, virtuous, good, तम- superlative suffix, कुरूणाम् सत्तमः - कुरुसत्तमः - ष. तत्पुरुष स., कालः & कालस्य- पु. लि. प्र & ष. वि. ए. व. काल- death, time, destiny, विविधानि, सर्वाणि & भूतानि -न. लि. द्वि. वि. ब. व. of विविध- adjctv- various, diverse, सर्व-pronominal adjctv-all, entire, भूत- living being, a creature- क. भू. धा. वि. of भू-भवति १ ग. प. प. to be, exist, कर्षति-वर्त. तृ. पु. पु. ए. व. of कृष्- १ ग. प. प. to drag, pull, lead, vanquish (note-कृष्-कृषति-ते ६ ग. उ. प. to plow), उत- अव्यय- indeed, surely, न-no, not, कश्चित् -someone, न कश्चित् - none, प्रियः & द्वेष्यः -पु. लि. प्र. वि. ए. व. of प्रिय-adjctv- dear, beloved & द्वेष्य-to be disliked, hated- (also द्विषनीय & द्विषितव्य) -कर्मणि वि. धा. सा. वि. of द्विष्-द्वेष्टि-द्विष्टे २ ग. उ. प. to hate, dislike.

नन्दन्त्युदित आदित्ये नन्दन्त्यस्तमिते रवौ ।

आत्मनो नावबुध्यन्ते मनुष्या जीवितक्षयम् ॥२२९॥ -रामायण २.१०५. २४

मनुष्याः आदित्ये उदिते नन्दन्ति। (मनुष्याः) रवौ अस्तमिते नन्दन्ति। (ते) आत्मनः जीवितक्षयम् न अवबुध्यन्ते ॥

People feel happy at the rising of a sun. They are happy at the sunset too. (With the passing of everyday) they do not realise reduction in their life span.

मनुष्याः - पु. लि. प्र. वि. ब. व. of मनुष्य- man, human, आदित्ये, उदिते, रवौ, अस्तमिते- all पु. लि. स. वि. ए. व. of आदित्य- sun, उदित-risen, ascended- क. भू. धा. वि. of उद्+ इ- to rise, ascend-इ-एति २ ग. प. प. to go, come to, रवि- sun, अस्तमित- set, disappeared, vanished- अस्त- setting, decline, end- क. भू. धा. वि. of अस्- अस्ति २ ग. प. प. to be , to exist, इत- gone- क. भू. धा. वि. of इ-एति-२ ग. प. प. to go, to come to- अस्तम् इतः -अस्तमितः - कर्मधारय स., नन्दन्ति & अवबुध्यन्ते- वर्त. तृ. पु. ब. व. of नन्द्-नन्दति १ ग. प. प. to be glad, happy, delighted & अव+बुध् - to know, realise- (बुध्-बुध्यते ४ ग. आ. प. & -बोधति-ते १ ग. उ. प. to know, comprehend, आत्मनः -पु. लि. ष. वि. ए. व. of आत्मन्- self, one's own, जीवितक्षयम्- द्वि. वि. ए. व. of जीवितक्षय -reduction in life span- जीवित- adjctv- living, exstent, alive -क. भू. धा. वि. of जीव्-जीवति १ ग. प. प. to live, to be alive, क्षय- loss, decline, wane- जीवितस्य क्षयः -जीवितक्षयः -ष. तत्पुरुष स.,

म्रियमाणं मृतं बन्धुं शोचन्ति परिदेविनः ।

आत्मनं नानुशोचन्ति कालेन कवलीकृतम् ॥२३०॥

परिदेविनः म्रियमाणम् (तथा) मृतम् बन्धुम् शोचन्ति। (ते) कालेन कवलीकृतम् आत्मनम् न अनुशोचन्ति॥

Mourners grieve about dying or dead relatives. However, they, who are under the grip of death (all the time), do not mourn for themselves.

परिदेविनः -पु. लिं. प्र. वि. ब. व. of परिदेविन्- a mourner, sorrowing person-वर्त. का. वा. धा. सा. वि. of परि+देव्- to mourn, lament- (देव्-देवते १ ग. आ. प. to sport, gamble, lament, shine), म्रियमाणम्, मृतम्, बन्धुम्, कवलीकृतम्, आत्मनम् - all in पु. लिं. द्वि. वि. ए. व. of म्रियमाण- dying, a person on deathbed-वर्त. का. वा. धा. सा. वि. of मृ-मरति-ते १ ग. उ. प. & म्रियते- ६ ग. आ. प. to die, मृत- dead, deceased- क. भू. धा. वि. of मृ, बन्धु-relative, brother कवलीकृत- chewed, swallowed- क. भू. धा. वि. of कवलीकृ- (कृ-करोति-कुरुते ८ ग. उ. प. to

do, make, कवलः/कवलं-mouthful- कवलित-adjctv-chewed, swallowed), आत्मन्-self, one's own, शोचन्ति & अनुशोचन्ति- वर्त. तृ. पु. ब. व. of शुच्-शोचति-१ ग. प. प. to grieve for, mourn & अनु+शुच्, कालेन- by the time, fate-तृ. वि. ए. व. of काल-time, न- no, not,

**अपि क्रियार्थं सुलभं समित्कुशं
जलान्यपि स्नानविधिक्षमाणि ते।**

अपि स्वशक्त्या तपसि प्रवर्तसे

शरीरमाद्यं खलु धर्मसाधनम्॥२३१॥ -कालिदास- कुमारसंभव ५. ३३

(किम्) ते क्रियार्थम् समित्कुशम् अपि सुलभम् (अस्ति)? (किम्) जलानि अपि स्नानविधिक्षमाणि (भवति)? (किम्) (त्वम्) स्वशक्त्या अपि तपसि प्रवर्तसे? (यर्हि), शरीरम् खलु आद्यम् धर्मसाधनम् (भवति) ॥

(Said by Shiva, who had come in a disguise of a young mendicant, to test Parvati, who was doing severe penance to please him)

Are wood and grass available easily for (your daily) work (rites)? Is the water here, even fit for bathing? Are you also able to carry on this penance within your capability? (Because), sound body is indeed the essential means to achieve (your) goal.

ते (तुभ्यम्)- for you-च. वि. ए. व. of युष्मद्-you, क्रियार्थम्- for your work-क्रिया- performance, doing, accomplishment, अर्थम्- purpose-क्रियायाः अर्थम्- ष. तत्पुरुष स., समित्कुशम् - समिध्- wood or fuel for sacred fire (Yajnya), कुशम्-sacred grass used in religious ceremonies- समिध् च कुशम् च -द्वंद्व स., अपि-अव्यय-even, also, सुलभम्- adjctv-easily available- सुखेन लभते इति-उपपद तत्पुरुष स., जलानि & स्नानविधिक्षमाणि -न. लिं. प्र. वि. ब. व. of जल- water & स्नानविधिक्षम -fit for bathing etc. -स्नान-bath, विधि - ritual, क्षम- worthy, capable, fit, स्नानस्य विधिः -स्नानविधि & स्नानविधेः क्षमम्- स्नानविधिक्षमम्-both- ष. तत्पुरुष स., स्वशक्त्या- by your strength, by your means, by your capacity, स्त्री. लिं. तृ. वि. ए. व. of स्वशक्ति- स्व- pronominal adjctv- one's own, self, शक्ति- strength, तपसि-in the penance-स. वि. ए. व. of तपस्-penance, प्रवर्तसे-वर्त. द्वि. पु. ए. व. of प्र+वृत्- to move on, proceed, engage in - (वृत्- वर्तते १ ग. आ. प. to be, exist), शरीरम्, आद्यम् & धर्मसाधनम् - all न. लिं. प्र. वि. ए. व. of शरीर-body, आद्य-adjctv- first, prominent & धर्मसाधन-धर्मस्य साधनम्- means towards the goal खलु- अव्यय-indeed, surely

**अबला यत्र प्रबला शिशुरविनीतो निरक्षरो मन्त्री।
नहिनहि तत्र धनाऽऽशा जीविता-आशाऽपि दुर्लभा भवति ॥२३२॥**

यत्र अबला प्रबला (भवति), शिशुः अविनीतः (अस्ति), मन्त्री निरक्षरः (अस्ति), तत्र धन-आशा नहि, नहि (अस्ति), जीवित-आशा अपि दुर्लभा भवति ॥

Where the woman is dominating, the child is undisciplined and the minister is uneducated, there is not at all any possibility of earning wealth. Even mere survival chance itself is very remote.

यत्र - where, in which place & तत्र- there, in that place-both -अव्यय, अबला- woman, प्रबला-dominating, strong, धनाऽऽशा - desire for wealth- धन-wealth, आशा-desire- धनस्य आशा - ष. तत्पुरुष स., जीविताशा- desire to survive-जीवित- living, survival-जीवितस्य आशा -जीविताशा- ष. तत्पुरुष स., & दुर्लभा-very difficult, remote-all in स्त्री. लिं. प्र. वि. ए. व., अविनीतः- disobedient, undisciplined –न विनीत- नञ्त्तत्पुरुष स- विनीत –obedient -क. भू. धा. वि. of वि+नी, (नीत-carried, well- behaved, conducted-क. भू. धा. वि. of नी-नयति-ते १ उ. प. to carry convey), शिशुः-child, kid, मन्त्री (मन्त्रिन्)- minister, निरक्षरः - unlettered -all in पु. लिं. प्र. वि. ए. व., न-no, not, हि-अव्यय-surely, indeed, अपि-अव्यय- even, also, नहि नहि - not at all, भवति-वर्त. तृ. पु. ए. व. of भू-१ ग. प. प. to be, exist

**धर्मं प्रसंगादपि नाचरन्ति, पापं प्रयत्नेन समाचारन्ति।
एतत्तु चित्रं हि मनुष्यलोकेऽमृतं परित्यज्य विषं पिबन्ति ॥२३३॥**

(जनाः) प्रसंगात् अपि धर्मम् न आचरन्ति। (ते) प्रयत्नेन पापम् समाचारन्ति। मनुष्यलोके एतद् तु चित्रं हि (अस्ति) , (जनाः) अमृतम् परित्यज्य विषम् पिबन्ति ॥

People do not stick to the right code of conduct, even occasionally. However, they make an all out effort to indulge in a sinful activity. This is surprising in this human world; leaving nectar, they drink poison.

प्रसंगात्- occasionally, by nature- पं. वि. ए. व. of प्रसंग- contingency, event, occasion, अपि-अव्यय-even, also, and, धर्मम् & पापम्-न. लिं. द्वि. वि. ए. व. of धर्म- the right code of conduct, correct path, religion & पाप- sin, bad deed, न- no, not, आचरन्ति, समाचारन्ति & पिबन्ति- all -वर्त. तृ. पु. ब. व. of आ+चर् -to follow, practice, observe-(चर् -चरति १ ग. प. प. to walk, roam), सं+आ+चर् -to practice, do, carry on & पा-पिबति १ ग. प. प. to drink, प्रयत्नेन- by effort -तृ. वि. ए. व. of प्रयत्न- effort, exertion, मनुष्यलोके- स. वि. ए. व. of

मनुष्यलोक- human population/world- मनुष्य-man, person, लोक-world- मनुष्याणाम् लोकम्-
ष. तत्पुरुष स., एतद्-this, it, तु- अव्यय- but, on the other hand, nevertheless, चित्रम्-
surprising, हि-अव्यय- indeed, surely, अमृतम् -nectar, ambrosia & विषम् - poison-both in
द्वि. वि. ए. व., परित्यज्य- abandoning, leaving- पू. का. वा. ल्यबन्त धा. सा. अव्यय of
परि+त्यज्- (त्यज्- त्यजति १ ग. प. प. to leave)

स्थैर्यं सर्वेषु कृत्येषु शंसन्ति नयपंडिताः।

बह्वंतराययुक्तस्य धर्मस्य त्वरिता गतिः ॥२३४॥ -पंचतंत्र ३. १००

नयपंडिताः सर्वेषु कृत्येषु स्थैर्यम् शंसन्ति। बह्वंतराययुक्तस्य धर्मस्य त्वरिता गतिः (अस्ति) ॥

Wise people advise firmness in every endeavour. (They get) quick results by addressing multiple hazards (difficulties) with right considerations.

नयपंडिताः -पु. लिं. प्र. वि. ब. व. of नयपंडित-नयः पण्डितः- कर्मधारय स.- wise person, expert in statesmanship, morality, सर्वेषु & कृत्येषु- न. लिं. स. वि. ब. व. of सर्व-all, entire & कृत्य-work, duty-(also कार्य, करणीय, कर्तव्य)- कर्मणि वि. धा. सा. वि. of कृ-करोति-कुरुते ८ ग. उ. प. to to, make, स्थैर्यम्-न. लिं. द्वि. वि. ए. व. of स्थैर्य- firmness, stability, constancy, resolution, शंसन्ति- वर्त. तृ. पु. ब. व. of शंस-शंसति १ ग. प. प. to extol, approve, prescribe, recommend, advise, बह्वंतराययुक्तस्य & धर्मस्य- न. लिं. ष. वि. ए. व. of बह्वंतराययुक्त-consisting of multiple hazards or difficulties, बहु-adjctv-many, multiple, अन्तराय-impediment, obstacle, hindrance, युक्त- consisting of, joined, inclusive of- क. भू. धा. वि. of युज्-यनक्ति-युंक्ते ७ ग. उ. प. to join, attach, unite- बहुः अन्तरायः - बह्वंतराय – कर्मधारय स., बह्वंतरायेण युक्त- तृ. तत्पुरुष स., & धर्म- right code of conduct, त्वरिता & गतिः -स्त्री. लिं. प्र. वि. ए. व. of त्वरित-adjctv-quick, swift, speedy- क. भू. धा. वि. of त्वर्- त्वरते १ ग. आ. प. to hurry, make haste & गति-move, course, condition.

अनृतेन भवेत् सत्यम् सत्येनैवानृतं भवेत्।

यद्भूतहितमत्यन्तं तत् सत्यमिति धारणा ॥२३५॥ -महाभा. ३.२१३.३ & ३.२१३.४

सत्यम् अनृतेन भवेत्, अनृतम् सत्येन एव भवेत्। यद् अत्यन्तम् भूतहितम्, तत् सत्यम् इति धारणा (अस्ति) ॥

(Sometimes), untruth may be true and (sometimes), truth may be untrue. Therefore, understand that to be the truth, which is ultimately beneficial to a living being.

सत्यम्, अनृतम्, भूतहितम् & अत्यन्तम्-न. लिं. प्र. वि. ए. व. of सत्य-truth, अनृत- untruth-
 अनृ+ऋत- न ऋत- नञ्त्पुरुष स.- ऋत- truth, भूतहित- beneficial to living being, good of
 anyone- भूत-living being, happened-क. भू. धा. वि. of भू-भवति १ ग. प. प. to be, exist., हित-
 beneficial, good--क. भू. धा. वि. of हि-हिनोति ५ ग. प. प. to please, cast, promote-भूतानाम्
 हितम्-ष. तत्पुरुष स. & अत्यन्त (अति+अन्त)-adjctv- excessive, maximum, perfect,
 perpetual, absolute, very great or strong, सत्येन & अनृतेन - both न. लिं. तृ. वि. ए. व. of सत्य
 & अनृत, भवेत्-may become- विध्यर्थ तृ. वि. ए. व. of भू-भवति, एव-अव्यय- just so, just, only,
 यद्- what, which, तद् -that, it, इति-अव्यय- thus, so, in this manner, therefore धारणा-
 understanding, conviction, a settled rule, -(also means- holding, bearing, fortitude,
 intellect)

ये तु सभ्याः सदा ज्ञात्वा तूष्णीं ध्ययन्त आसते।

यथाप्राप्तं न ब्रुवते ते सर्वे अनृतवादिनः॥२३६॥ -रामायण उ.कां. स.५९ प्रक्षिप्त ३.३४

ये सभ्याः, (सत्यम्) ज्ञात्वा, सदा तूष्णीम् तु ध्ययन्तः आसते, यथाप्राप्तम् न ब्रुवते, ते सर्वे
 अनृतवादिनः (सन्ति) ॥

Those honorable men, having known the facts, ponder silently, but do not speak the
 truth, are all indeed liars.

ये, सभ्याः, अनृतवादिनः ते, सर्वे & ध्ययन्तः - all in पु. लिं. प्र. वि. ब. व. of यद्-which, who,
 what, सभ्य-adjctv- a member of an assembly, a civilised person, well-bred person,
 अनृतवादिन्-a person speaking untruth- ऋतम्- truth, न ऋतम्- अनृतम्- untruth, अनृतम्
 वदति इति-अनृतवादिन्- उपपद तत्पुरुष स., तद्-he, that, सर्व-all, entire & ध्ययन्- pondering
 over, contemplating- वर्त. का. वा. धा. सा. वि. of ध्यै-ध्यायति-१ ग. प. प. to think of, ponder,
 ज्ञात्वा- having known, understood, learnt- पू. का. वा. त्वांत धा. सा. अव्यय of ज्ञा-जानाति-
 जानीते ९ ग. उ. प. to know, understand, सदा-अव्यय- always,, ever, perpetually, तूष्णीम्-
 अव्यय- in silence, quietly, without speaking तु-अव्यय- but, on the other hand, आसते &
 ब्रुवते- वर्त. तृ. पु. ब. व. of आस्-२ ग. आ.. प. to sit, to be, remain, continue & ब्रू-ब्रवीति-ब्रूते २
 ग. उ. प. to speak, talk, यथाप्राप्तम् -adjctv- suitable to circumstances, truthfully, as it is,
 यथा-अव्यय- as, in the manner mentioned, प्राप्तम् - available- द्वि. वि. ए. व. of प्राप्त-क. भू.
 धा. वि. of प्र+आप्- (आप्- आप्नोति ५ ग. प. प. to get), न- no, not

सत्येन धार्यते पृथ्वी सत्येन तपते रविः।

सत्येन वायवो वान्ति सर्वं सत्ये प्रतिष्ठितम्॥२३७॥

पृथ्वी सत्येन धार्यते। रविः सत्येन तपते। वायवः सत्येन वान्ति। सर्वं सत्ये प्रतिष्ठितम् (अस्ति) ॥

This Earth is supported by Truth. The Sun radiates due to Truth. Winds blows due to truth. Everything established by the Truth.

I would translate Truth as "Brahman" -ब्रह्मन् or धर्म - Cosmic Laws of nature

पृथ्वी- the Earth-in स्त्री. लिं. प्र. वि. ए. व., रविः-the Sun -in पु. लिं. प्र. वि. ए. व., वायवः - Winds- पु. लिं. प्र. वि. ब. व. of वायु, सत्येन- तृ. वि. ए. व. of सत्य-truth, धार्यते- gets supported - कर्मणि प्रयोग तृ. वि. ए. व. of धृ-धरति १ ग. प. प. to hold, bear, carry, तपते-आ. प. वर्त. तृ. पु. ए. व.-(Normally तप्-तपति १ ग..प. प. to blaze, shine, to be hot), वान्ति-वर्त. तृ. पु. ब. व. of वा-वाति २ ग. प. प. to blow, cause to blow, सर्वम् & प्रतिष्ठितम्- न. लिं. प्र. वि. ए. व. of सर्व- pronominal adjctv-all, entire & प्रतिष्ठित-established, resting upon- क. भू. धा. वि. of casual of प्र+स्था- प्रस्थापयति-ते- (स्था- तिष्ठति १ ग. प. प. to stand, stay) , सत्ये-स. वि. ए. व. of सत्य

अलं परिग्रहेणेह दोषवान् हि परिग्रहः।

कोशकारः कृमिर्देवि बध्यते हि परिग्रहात् ॥२३८॥ -महाभा- १३-२४४-२३

देवि, अलम् परिग्रहेण। परिग्रहः इह दोषवान् हि (भवति)। कोशकारः कृमिः परिग्रहात् हि बध्यते।
(Said by Shiva to Parvati)

Oh Devi, no need to go after possessions. Owning possessions is cause for trouble. A treasure makerworm, is imprisoned (in its own cocoon) due to collection of silk around it).

देवि-स्त्री. लिं. सं. वि. ए. व. - respectful title applied to a lady, goddess, अलम्-अव्यय- no use of, no need of, enough of, परिग्रहः, परिग्रहेण & परिग्रहात्- प्र, तृ. & पं- वि. ए. व. of परिग्रह- possession, holding, seizing, इह-अव्यय- here, in this place, दोषवान् -पु. लिं. प्र. वि. ए. व. of दोषवत्-trouble maker, wrong doer, हि-अव्यय- surely, indeed, कोशकारः - Treasure maker or cocoon maker -कोश - treasury, treasure, cocoon of silkworm, कार- maker- कोशम् करोति इति -कोशकारः- उपपद तत्पुरुष स. कृमिः- worm, बध्यते-gets bound- कर्मणि प्रयोग तृ. पु. ए. व. of बंध्-बध्नाति १ ग. प. प. to bind, tie, fasten

इतो भ्रष्टस्ततो भ्रष्टः परमेकान्तिवेषभाक्।

न संसारसुखं तस्य नैव मुक्तिसुखं भवेत् ॥२३९॥

इतः भ्रष्टः, ततः भ्रष्टः, परम् एकान्तिवेषभाक् (अस्ति), तस्य संसारसुखम् न भवेत्, न एव मुक्तिसुखम् (भवेत्)।

(One who has) failed here (worldly life) and dropped out from there (ascetic life), but wears robes of an ascetic, does not enjoy a family life nor does he enjoy freedom (from wants and desires).

इतः (इतस्)- from here, hence, from this direction & ततः (ततस्)- from there, thence, from that direction- both अव्यय, भ्रष्टः - fallen, dropped down, turned out, deprived of-क. भू. धा. वि. of भ्रंश्- भ्रंशते १ ग. आ. प. & भ्रश्यति- ४ ग. प. प.- to fall, drop down, tumble, stray away, fail, परम्-अव्यय- but, however, एकान्तिवेषभाक् - wearer of robes of an ascetic एकान्ति-ascetic, person who has renounced the world, वेष- dress, clothe, भाक्- one who has share/part -एकान्तेः वेषः -एकान्तिवेषः -एकान्तिवेषस्य भागिन् -एकान्तिवेषभाक् -both- ष. तत्पुरुष स., तस्य- पु.न. लिं. ष. वि. ए. व. of तद् -he, it संसारसुखम् - pleasure of family life, worldly enjoyment- संसारस्य सुखम् & मुक्तिसुखम् - pleasure of freedom, Moksha - मुक्तेः सुखम्- both - ष. तत्पुरुष स., भवेत् - विध्यर्थ तृ. वि. ए. व. of भू-भवति १ ग. प. प. to be, exist, न- not, no, एव -अव्यय- just, just so

एतावदेव बोधस्य बोधत्वं यद्वितृष्णता।

पाण्डित्यं नाम तन्मौर्ख्यं यत्र नास्ति वितृष्णता ॥२४०॥ -योगवाशिष्ठ ६. उत्तरार्ध१९४. ३४

यद् बोधस्य बोधत्वम् (तद्) वितृष्णता एतावद् एव (अस्ति)। पाण्डित्यम् नाम यत्र वितृष्णता न अस्ति, तद् मौर्ख्यम् ॥

Essence of all knowledge is the freedom from all desires alone. That wisdom, where there is no freedom from greediness, is just a stupidity.

बोधस्य-of wisdom or knowledge- ष. वि. ए. व. of बोध- बोधत्वम्- essence of knowledge, advice, teaching, यद्- which, what, वितृष्णता-स्त्री. लिं. प्र. वि. ए. व. of वितृष्ण-adjctv- free from greed or desire, एतावत्-adjctv-so much, of such extent, so far, एव-अव्यय-just, alone, merely पाण्डित्यम् - wisdom, knowledge, नाम- अव्यय- named, called, certainly, truly, तद् -that, it, मौर्ख्यम् - stupidity, foolishness, madness, यत्र - अव्यय- where, in which case /place, न-no, not, अस्ति- वर्त. तृ. पु. ए. व. of अस्-२ ग. प. प. to be, exist

क्रोधः प्राणहरः शत्रुः क्रोधो मित्रमुखो रिपुः।

क्रोधो ह्यसिर्महातीक्ष्णः सर्वं क्रोधो अपकर्षति ॥२४१॥ -रामायण उ. का. स ५९-प्रक्षिप्त २.२१

क्रोधः प्राणहरः शत्रुः (अस्ति) । क्रोधः मित्रमुखः रिपुः (अस्ति) । क्रोधः हि महातीक्ष्णः असिः (अस्ति) ।
क्रोधः सर्वम् अपकर्षति ॥

Anger is a life-threatening enemy. Anger is an enemy with a friendly face. Anger indeed is a sharpest sword. Anger takes away everything.

क्रोधः - anger, प्राणहरः- causing death, प्राण- life, हरः - one who takes away, प्राणं हरति
इति- उपपद तत्पुरुष स., शत्रुः -enemy, मित्रमुखः- friend-faced, one who is in a disguise of a friend- मित्र- friend, मुख- face, mouth- मित्रः इव मुखः -उपमान पूर्वपद कर्मधारय समास .,
रिपुः- enemy, महातीक्ष्णः-sharpest, तीक्ष्णः -sharp, महान् तीक्ष्णः- कर्मधारय समास , असिः-
sword- all पु. लिं. प्र. वि. ए. व., हि- अव्यय-indeed, surely, सर्वम्- न. लिं. द्वि. वि. ए. व. of सर्व-
all, entire, अपकर्षति- takes away, wipes out-वर्त. तृ. पु. ए. व. of अप+कृष्- (कृष्-कर्षति १ ग.
प. प. to draw, drag, pull- please note कृष्- कृषति ६ ग. प. प. to plow, make furrow)

न जलाप्लुतदेहस्य स्नानमित्यभिधीयते।

स स्नातो यो दमस्नातः शुचिशुद्धमनोमलः ॥२४२॥ - महाभारत

जल-आप्लुत-देहस्य स्नानम् इति न अभिधीयते। यः दमस्नातः शुचि-शुद्ध-मनोमलः
(अस्ति) सः (एव) स्नातः (इति अभिधीयते) ॥

A body drenched in water, is not called clean (bathed). The person bathed with self-control and has a pure, clean, dirt free mind, is the one really clean (bathed).

जलाप्लुतदेहस्य-न. लिं. ष. वि. ए. व. of जलाप्लुतदेह- the body drenched in water- जल-water,
आप्लुत-drenched, covered- क. भू. धा. वि. of आ+लुप् -(लुप्-लुप्यति ४ ग. प. प. to confound,
to be perplexed & लुप्-लुपति-ते ६ ग. उ.प. to break, cut off, seize), देह-(न. लिं.)- body-
जलेन आप्लुतः -जलाप्लुतः- तृ. तत्पुरुष स., जलाप्लुतम् देहम्-जलाप्लुतदेहम् -उपपद तत्पुरुष स.,
स्नानम् -न. लिं. प्र. वि. ए. व. of स्नान-bath, इति- अव्यय- this, likewise, in this manner, न - no,
not, अभिधीयते- gets called or defined- कर्मणि प्रयोग तृ. पु. ए. व. of अभि+धा- to speak, tell,
express-(धा- दधाति-धत्ते ३ ग. उ. प. to hold, contain, seize, put, set), यः, दमस्नातः,
शुचिशुद्धमनोमलः, सः & स्नातः -पु. लिं. प्र. वि. ए. व. of यद्-who, दमस्नात- bathed in self-
control- दम- self-control, constraint, स्नात- bathed- क. भू. धा. वि. of स्ना-स्नाति २ ग. प. प. to
bathe, to wet, दमे स्नातः- दमस्नातः -स. तत्पुरुष स., शुचिशुद्धमनोमलः -one who is pure,

clean- शुचि-adjctv-pure, clean, शुद्ध- pure, मनः -mind, अमल- adjctv- free from dirt - न
मलः -नञ्त्तपुरुष स., यस्य मनः अमलः सः -मनोमलः - बहुव्रीहि स.
शुचिः च शुद्धः च मनोमलः च -शुचिशुद्धमनोमलः- द्वंद्व स., तद्-he

यावद्वित्तोपार्जनसक्तः तावद् निजपरिवारो रक्तः।

पश्चाद्जर्जरभूते देहे वार्ता कौऽपि न पृच्छतिगेहे ॥२४३॥ -शंकराचार्य चर्पटपंजरिका स्तोत्र

यावत् (मनुष्यः) वित्तोपार्जन-सक्तः (अस्ति), तावत् (तस्य) निजपरिवारः (तस्मिन्) रक्तः (अस्ति)।
पश्चात् देहे जर्जरभूते, गेहे कः अपि वार्ता न पृच्छति॥

So long as one is capable of earning money, his family is interested in him. Later, when his body becomes worn-out, not even one inquires about his well-being in the house.

यावत्- till which time, so long as, till & तावत्- till that time, that long, so far -both अव्यय.
वित्तोपार्जनसक्तः, निजपरिवारः, रक्तः & कः - पु. लिं. प्र. वि. ए. व. of वित्तोपार्जनसक्त- capable
of earning money- वित्तम्-money, wealth- (वित्त-acquired, gained, found, discovered- क.
भू. धा. वि. of विद्-विंदति-ते ६ ग. उ. प. to get, acquire, find), उपार्जन- acquiring, gaining,
सक्त- engaged, attached to, fond of, addicted- क. भू. धा. वि. of संज्-सजति १ ग. प. प. to
stick or adhere to, to be attached - वित्तस्य उपार्जनम्- वित्तोपार्जनम्- ष. तत्पुरुष स.,
वित्तोपार्जने सक्तः -वित्तोपार्जनसक्तः - स. तत्पुरुष स., निजपरिवार- own family- निज- adjctv-
own, related to one-self, परिवार - attendants, followers, family- निजस्य परिवारः-ष.
तत्पुरुष स., रक्तः - attached, enamoured, beloved - क. भू. धा. वि. of रंज्- रजति-ते १ ग. उ. प.
& रज्यति-ते ४ ग. उ. प. to be enamoured, to fall in love, to please (to dye, colour) & किम्-
who, अपि-अव्यय-even, also, and, कः अपि- someone, न कः अपि- no one, none, पश्चात्-
अव्यय- afterwards, subsequently, देहे, जर्जरभूते & गेहे- all स. वि. ए. व. of देह-body,
जर्जरभूत- become worn out, infirm जर्जर-worn out, infirm भूत - Living being जर्जरः भूतः
कर्मधारय स. वार्ता- news, well-being, पृच्छति- वर्त. तृ. पु. ए. व. of प्रच्छ्-६ ग. प. प. to ask,
inquire of, question गेहं -A house

आदरेण यथा स्तौति धनवन्तं धनेच्छया।

तथा चेद्विश्वकर्तारं को न मुच्येत बन्धनात् ॥२४४॥ -वराहोपनिषत् 2.13

(मनुष्यः) यथा धनेच्छया धनवन्तम् आदरेण स्तौति, तथा चेद् विश्वकर्तारम् (स्तौति), कः बन्धनात् न
मुच्येत ?

If a person praises the World Creator as respectfully as he praises a wealthy person with an eye on his money, would he not achieve Moksha (total liberation)?

यथा -in which way, manner or method, like which or what & तथा- in that way or manner, like that -both अव्यय. धनेच्छया & आदरेण - तृ. वि. ए. व. of धनेच्छा-(स्त्री. लिं.)- desire for money- धनस्य इच्छा- ष. तत्पुरुष स. & आदर- respect, reverence, धनवन्तम् & विश्वकर्तारम्- पु. लिं. द्वि. वि. ए. व. of धनवत्- a wealthy person & विश्वकर्तृ -the creator of the world- विश्व- the universe, कर्तृ - maker, Creator, विश्वस्य कर्ता- ष. तत्पुरुष स., स्तौति- वर्त. तृ. पु. ए. व. of स्तु-स्तौति, स्तवीति-स्तुते, स्तुवीते २ ग. उ. प. to praise, extol, glorify, चेद्- अव्यय- if, in case, although, बन्धनात्-पं वि. ए. व. of बन्धन-bondage, confinement, कः- पु. लिं. प्र. वि. ए. व. of किम्- who, न-no, not, मुच्येत-would get released or relieved-विध्यर्थ आ. प. तृ. पु. ए. व.-मुच्- मुंचति-ते ६ ग. उ. प. to loose, get free, release-(also मुच्- मोचते १ ग. आ. प. to deceive, cheat)

त्रिदण्डादिषु यद्यस्ति मोक्षो ज्ञाने न कस्यचित्।

छत्रादिषु कथं न स्यात्तुल्यहेतौ परिग्रहे ॥२४५॥ -महाभा. शान्ति ३०२. ४२

यदि त्रिदण्डादिषु मोक्षः अस्ति, ज्ञाने न कस्यचित् (मोक्षः अस्ति), छत्रादिषु तुल्यहेतौ (दण्डे) परिग्रहे कथम् न (मोक्षः) स्यात्?

If there is liberation merely by holding of Tridanda- three staves, etc- of a Sanyasi) and not by knowledge, then why one cannot achieve Moksha just by holding an umbrella, etc or any other staff for the same purpose?

यदि-अव्यय-if, in case, provided that, though त्रिदण्डादिषु & छत्रादिषु - स. वि. ब. व. of त्रिदण्डादि- tridanda (three staves) etc- त्रिदण्डः आदिः यस्य सः- बहुव्रीही स. & छत्रादि- umbrella etc- छत्रम् - umbrella- छत्रम् आदिः यस्य तद्- बहुव्रीही स., मोक्षः -salvation, relief from cycle of worldly life, अस्ति- वर्त. तृ. पु. ए. व. of अस्-अस्ति २ ग. प. प. to be, exist, न- no, not, -whose -ष. वि. ए. व. of किम् who, what- कस्यचित् - to whosoever or whatsoever, न कस्यचित् - not whatsoever, ज्ञाने, तुल्यहेतौ & परिग्रहे -स. वि. ए. व. of ज्ञान- understanding, knowledge, तुल्यहेतु- similar purpose -तुल्यः - comparable, similar, हेतु- purpose - विशेषण पूर्वपद कर्मधारय स. & परिग्रह- holding, taking, putting on, परि-अव्यय- prefix indicates to share, much, excessively, ग्रह- laying hold of, grasping, receiving - अव्यय पूर्वपद कर्मधारय स., कथम्-अव्यय- how, in what way, न-no, not, स्यात्- would have- विध्यर्थ तृ. पु. ए. व. of अस्-अस्ति

न त्वेवात्मावमन्तव्यः पुरुषेण कदाचन।

न ह्यात्मपरिभूतस्य भूतिर्भवति शोभना ॥२४६॥ - महाभा ३-३२-५८

पुरुषेण न तु एव आत्मा कदाचन अवमन्तव्यः (अस्ति)। आत्मपरिभूतस्य शोभना भूतिः न हि भवति ॥

(Said by Draupadi to Yudhistir, after suffering defeat in the chess game)

Man should never at all get himself humiliated. For one, whose self respect is destroyed, there is no good (future) life.

पुरुषेण-पु. लिं. तृ. वि. ए. व. of पुरुष-a man, a person, न-no, not, तु- अव्यय- but, instead, as to, एव-अव्यय- just, only, alone, merely, आत्मा & अवमन्तव्यः- पु. लिं. प्र. वि. ए. व. of आत्मन्- self, soul, oneself & अवमन्तव्य- get humiliated or insulted- (also अवमन्तनीय, अवमन्त्य)- कर्मणि वि. धा. सा. वि. of अव+मन्- to insult, humiliate- (मन्- मनति १ ग. प. प. & १० ग. आ. प. मानयते- to be proud, मन्यते ४ ग. आ. प. & ८ ग. मनुते- to think, believe), कदाचन-sometimes, कदा-अव्यय- when, at what time, न कदाचन- never, आत्मपरिभूतस्य- पु. लिं. ष. वि. ए. व. of आत्मपरिभूत -self-humiliated- आत्मा-self, परिभूत- insulted, humiliated- क. भू. धा. वि. of परि+भू- (भू-भवति- १ ग. प. प. तृ. पु. ए. व. to be, exist), शोभना & भूतिः -स्त्री. लिं. प्र. वि. ए. व. of शोभना- (शोभन- adjctv)- shining, splendid, beautiful & भूति- existence, well-being, prosperity, न हि- अव्यय- surely not, not at all

भवारण्यं भीमं तनुगृहमिदं छिद्रबहुलं

बली कालश्चैरो नियतमसिता मोहरजनी।

गृहीत्वा ज्ञानासिं विरतिफलकं शीलकवचं

समाधानं कृत्वा स्थिरतरदृशो जाग्रत जनाः ॥२४७॥

जनाः, भवारण्यम् भीमम् (अस्ति)। इदम् तनुगृहम् छिद्रबहुलम् (अस्ति)। कालः बली चौरः (अस्ति)। मोह-रजनी नियतम् असिता (अस्ति)। (यूयम्) ज्ञान-असिम्, विरति-फलकम्, शील-कवचम् गृहीत्वा, समाधानम् कृत्वा, स्थिर-तर-दृशः जाग्रत।

Oh People, this worldly life is a dreadful wild-forest. (Your) body is like a house ridden with many holes. Death is a formidable thief. Your confusion is always like a dark night. So, remain awake by holding a sword of knowledge, a shield of detachment and armour of good character, with deep contemplation (satisfaction), and a very steady mind.

जनाः -पु. लिं. सं. वि. ब. व. of लिं.) people, भवारण्यम्- worldly life as a forest - भव- worldly life, अरण्यम् -forest, भवम् अरण्यम् इव - विशेषणोत्तरपद-कर्मधारय स., भीमम्- adjctv- fearful, dreadful, इदम्- this, तनुगृहम्- body like a house- तनु- body, गृहम् -house- तनुः गृहम् इव -विशेषणोत्तरपद-कर्मधारय स., छिद्रबहुलम्- ridden with many holes- छिद्र- hole, बहुल- adjctv- abundant, plentiful, बहुलानि छिद्राणि यस्मिन् तद्-बहुव्रीही स., नियतम्- ind. always, all in न. लिं. प्र. वि. ए. व., कालः - death, time, चौरः (चोरः)- thief, बली (बलिन)- adjctv- powerful, mighty & स्थिरतरदृशः-appearing to be in a steadier mind- स्थिर- adjctv- firm, steady, तर- suffix indicating superlative degree, दृशः -(दृश)- adjctv-looking like, appearing- स्थिरतरः दृश्यते इति- उपपद तत्पुरुष स.- all in पु. लिं. प्र. वि. ए. व., असिता – (असित-adjctv)- dark, black, मोहरजनी- bewildering night- मोह- perplexity, confusion, रजनी- night- मुह्यमाणा रजनी- कर्मधारय स.- both in स्त्री. लिं. प्र. वि. ए. व., ज्ञानासिम्, विरतिफलकम्, शीलकवचम्, समाधानम् all in द्वि. वि. ए. व. of ज्ञानासि- sword of knowledge- ज्ञानम्- knowledge असिः- sword- ज्ञानम् एव असिः, विरतिफलक- shield of detachment- विरतिः- detachment, फलकम्- shield- विरतिः एव फलकम् & शीलकवच - armour of character- शीलम्- character, कवचम्- armour- शीलम् एव कवचम्- all- कर्मधारय स., तत्पुरुष स., समाधान- deep contemplation, satisfaction, गृहीत्वा- holding, possessing & कृत्वा- doing, making -both पू. का. वा. त्वांत धा. सा. अव्यय of ग्रह्- गृह्णाति-गृह्णीते ९ ग. ऊ. प. to hold, catch, take & कृ-करोति-कुरुते ८ ग. उ. प. to do, make, जाग्रत-be awake- आज्ञार्थ. द्वि. पु. ब. व. of जागृ-जागर्ति २ ग. प. प. to be awake, watchful, attentive

ये केचन समारम्भा ये जनस्य क्रियाक्रमाः ।

ते सर्वे देहमात्रार्थमात्मार्थं नतु किंचन ॥२४८॥ - योगवाशिष्ठ ४. ५७. ३१

ये केचन समारम्भाः, ये (केचन) जनस्य क्रियाक्रमाः, ते सर्वे देहमात्रार्थम् (अस्ति) । आत्मार्थम् न तु किंचन (अस्ति) ॥

People undertake various projects and enterprises merely for the sake of their body and not for the sake of their soul.

ये, समारम्भाः, क्रियाक्रमाः, ते, सर्वे -all पु. लिं. प्र. वि. ब. व. of यद्- who, what, which, समारम्भ- project, enterprise, undertaking, work, क्रियाक्रम- work sequence, business procedure- क्रिया-(स्त्री. लिं.)- work, business, क्रम- procedure, sequence- क्रियायाः क्रमः -ष. तत्पुरुष स., केचन -पु. लिं. प्र. वि. ब. व. & किंचन -न. लिं. प्र. वि. ए. व., of- किम् + चन- little bit, some, जनस्य- of the people- ष. वि. ए. व. of जन- people, person, देहमात्रार्थम्- for the sake of the body- देह- body, मात्र-adjctv- indicating size, measure or to mean 'mere', 'just for', अर्थम्-

purpose, sake of- देहस्य मात्रम्- देहमात्रम् & देहमात्रस्य अर्थम्- देहमात्रार्थम् & आत्मार्यम्- for the soul- आत्मन्- soul, self, आत्मनः अर्थम् - both ष. तत्पुरुष स., न- no, not, तु -अव्यय-but, on the other hand, instead,

वेदस्याध्ययनं कृतं परिचितं शास्त्रं पुराणं स्मृतम्
सर्वं व्यर्थमिदं पदं न कमलाकान्तस्य चेत्कीर्तितम्।
उत्खातं सदृशीकृतं विरचितं सेकोऽम्भसा भूयसा
सर्वं निष्फलमालवालवलये क्षिप्तं न बीजं यदि ॥२४९॥

वेदस्य अध्ययनम् कृतम्, शास्त्रम् परिचितम्, पुराणम् स्मृतम्। (तथापि) इदम् सर्वम् व्यर्थम् यदि कमलाकान्तस्य पदम् न चेत् कीर्तितम्। (भुवम्) उत्खातम्, सदृशीकृतम्, भूयसा अम्भसा सेकः विरचितम्। (तद्) सर्वम् निष्फलम् (भवति, यदि) आलवालवलये बीजम् न क्षिप्तम्॥

Vedas were studied, Scriptures were familiarised, Puranas were memorised, but all this is a waste of time, if one does not praise the God. The ground is dug up, properly levelled, arranged and sprinkled with lot of water. But, if it is not seeded, all efforts go to waste.

वेदस्य & कमलाकान्तस्य- पु. लिं. ष. वि. ए. व. of वेद -scripture, Veda & कमलाकान्त -lord Vishnu- कमला- Goddess Laxmi & कान्त- husband- कमलायाः कान्तः -ष. तत्पुरुष स., अध्ययनम्- study, learning, कृतम्- done-क. भू. धा. वि. of कृ-करोति-कुरुते ८ ग. उ. प., शास्त्रम्- religious text, science, परिचितम्-acquired, familiarised- क. भू. धा. वि. of परि+चि -(चि-चिनोति-चिनुते ५ ग. उ. प.-to collect, gather, पुराणम्- texts of religious legends, स्मृतम्- remebered, recollected- क. भू. धा. वि. of स्मृ- स्मरति १ ग. प. प., इदम्-this, it, सर्वम्- all, entire, व्यर्थम्- adjctv- waste, useless, पदम्- foot, position, abode, कीर्तितम्-glorified, praised- क. भू. धा. वि. of (दीर्घ-कृ)-कृत् -कीर्तयति-ते १० ग. उ.प. to recite, praise, उत्खातम्- dug up- क. भू. धा. वि. of उद्+खन्-(खन्-खनति-ते १ ग. उ. प. to dig), सदृशीकृतम्- levelled- क. भू. धा. वि. of- सदृशीकृ- ८ ग. उ. प.- to make levelled -(कृ-करोति-कुरुते ८ ग. उ. प. to do, make), विरचितम्- arranged, formed- क. भू. धा. वि. of- वि+रच्-(रच्- रचयति-ते १० ग. उ. प.) निष्फलम्- adjctv- useless, fruitless,, बीजम्- seed, क्षिप्तम् - thrown, put - क. भू. धा. वि. of- क्षिप्-क्षिपति-ते ६ ग. उ. प. & क्षिप्यति ४.ग. प. प. to throw, discharge-all above in द्वि. वि. ए. व., यदि-अव्यय-if, in case, न चेत् - if not, भूयसा & अम्भसा- न. लिं. तृ. वि. ए. व. of भूयस्- lot, numerous & अम्भस्-water, सेकः -पु. लिं. प्र. वि. ए. व. of सेक- sprinkling, watering-(सेक्-सेकते), आलवालवलये-स. वि. ए. व. of आलवालवलय- trench rows- आलवाल- trench, वलय-hedge, fence, line-आलवालस्य वलयम्-ष. तत्पुरुष स.

स्थानभ्रष्टाः न शोभन्ते, दन्ताः केशा नखा नराः।

इति विज्ञाय मतिमान् स्वस्थानं न परित्यजेत् ॥२५०॥ -विदुर नीति

स्थानभ्रष्टाः दन्ताः, केशाः, नखाः, नराः च न शोभन्ते इति विज्ञाय, मतिमान् स्वस्थानं न परित्यजेत् ॥

Teeth, hair, fingernails and men, removed from their proper place, do not look good.
Knowing this, a wise person should not leave his (proper) position.

दन्ताः, केशाः, नखाः, नराः, स्थानभ्रष्टाः - पु. लिं. प्र. वि. ब. व. of दन्त- tooth, केश-hair, नख-
finger-nail, नर- man, human & स्थानभ्रष्ट- स्थानात् भ्रष्टः -पञ्चमी तत्पुरुष स- displaced from
the position, at wrong place- स्थान-position, place, भ्रष्ट- displaced, fallen-क. भू. धा. वि. of
भ्रंश्- भ्रंशते १ ग. आ. प. & भ्रश्यति- ४ ग. प. प. to fall or drop down, न-no, not, शोभन्ते- वर्त.
तृ. पु. ब. व. of शुभ्-शोभते to shine, look splendid- १ ग. प. प., इति-अव्यय- so, therefore,
विज्ञाय- having known or understood-पू. का. वा. ल्यबन्त धा. सा. अव्यय of वि+ज्ञा- ज्ञा -
जानाति -जानीते ९ ग. उ. प. to know, understand, मतिमान् -पु. लिं. प्र. वि. ए. व. of मतिमत्-
wise or intelligent person, स्वस्थानम्- न. लिं. प्र. वि. ए. व. of स्वस्थान-self position, place-
स्व-self, own, स्थान-position, place- स्वस्य स्थम्- ष. तत्पुरुष स., परित्यजेत्- विध्यर्थ तृ. पु. ए. व.
of परि+त्यज्- leave, abandon- त्यज्-त्यजति १ ग. प. प. to quit, leave

अत्यादरो भवेद्यत्र कार्यकारणवर्जितः।

तत्र शंका प्रकर्तव्या परिणामे सुखावहा ॥२५१॥ -पञ्चतन्त्र

यत्र कार्यकारणवर्जितः अत्यादरः भवेत्, तत्र शंका प्रकर्तव्या (भवति) । (तस्याः) परिणामे सुखावहा
(भवेत्) ॥

If there is excessive honour being bestowed, without any business or reason, one ought
to doubt the motive. (Exploring the motives) will result in happiness.

यत्र- where, in which place/case & तत्र- there, in that place/case- both अव्यय,
कार्यकारणवर्जितः -without particular business or reason- कार्य-work, business-(also
करणीय, कर्तव्य & कृत्य)- कर्मणि विध्यर्थ धा. सा. वि. of कृ-करोति-कुरुते ८ ग. उ. प. to do,
make, कारण- cause, reason, वर्जितः - devoid of, in the absence of- क. भू. धा. वि. of वृज्-
वर्जति १ ग. प. प. & वर्जयति-ते १० ग. उ. प. to shun, avoid, exclude, कार्यम् च कारणम् च-
कार्यकारण- द्वंद्व स., कार्यकारणेन वर्जितः- तृ. तत्पुरुष स., अत्यादरः - excessive care or
respect- आदरः -care or respect, अति-अव्यय- excessive, maximum- prefix meaning
'very', 'too' 'exceedingly', भवेत्-being bestowed, done- विध्यर्थ तृ. पु. ए. व. of भू-भवति १ ग.

प. प., शंका- doubt, misgiving, distrust, प्रकर्तव्या & सुखावहा- स्त्री. लिं. प्र. वि. ए. of-
प्रकर्तव्य- to be done-कर्मणि विध्यर्थ धा. सा. वि. of प्र+कृ-(see above) & सुखावह- conducting
to happiness- सुखम्-happiness, joy, आवह-adjctv- conducting, producing- सुखम् आवहति
इति- उपपद तत्पुरुष स., परिणामे- resulting in-स. वि. ए. व. of परिणाम- result

अलब्धमर्थं लिप्सेत लब्धं रक्षेदवेक्षया।

रक्षितं वर्धयेन्नित्यं वृद्धं पात्रेषु निक्षिपेत् ॥२५२॥ -मनुस्मृति

अलब्धम् अर्थम् लिप्सेत। लब्धम् (अर्थम्) अवेक्षया रक्षेत्। रक्षितम् (अर्थम्) नित्यम् वर्धयेत्। वृद्धम्
(अर्थम्) पात्रेषु निक्षिपेत्॥

(One should) desire for getting wealth that is not achieved yet. Once achieved, it should
be protected with care. The protected wealth should be increased continuously. The
increased wealth should be invested properly (in good cause).

अलब्धम्, लब्धम्, रक्षितम्, वृद्धम्, अर्थम् -पु/न. लिं. द्वि. वि. ए. व. of अलब्ध-not achieved,
acquired- न लब्ध- नञ्त्पुरुष स., लब्ध-achieved, acquired- क. भू. धा. वि. of लभ्-लभते १ ग.
आ. प. to get, रक्षित- protected, saved- क. भू. धा. वि. of रक्ष्- रक्षति १ ग. प. प. to protect,
save, वृद्ध- increased, prospered-क. भू. धा. वि. of वृध्-वर्धते १ ग आ. प. to increase, grow,
अर्थ- purpose, money, goal, desire, लिप्सेत, रक्षेत्, वर्धयेत् & निक्षिपेत् -all in विध्यर्थ तृ. पु. ए.
व. of, लिप्स - १ आ. प. नाम साधित धातु of लिप्सा-desire of getting रक्ष्-रक्षति, वृध्-वर्धते &
नि+क्षिप्-to entrust, cosign to care of -(क्षिप्- क्षिपति-ते ६ ग. उ. प. & क्षिप्यति ४ ग. प. प. to
throw, cast, send, dispatch, discharge, let go), अवेक्षया-स्त्री. लि. तृ. वि. ए. व. of अवेक्षा-care,
attention नित्यम्- अव्यय- daily, eternally, पात्रेषु- स. वि. ब. व. of पात्र- worthy person, fit
recipient

कच्चित् राष्ट्रे तडागानि पूर्णानि च बृहन्ति च।

भागशो विनिविष्टानि न कृषिर्देवमातृका ॥२५३॥ -महाभा. सभा. अ. ५.७७

(युधिष्ठिर, तव) राष्ट्रे तडागानि पूर्णानि च बृहन्ति च भागशः विनिविष्टानि च? न कच्चित्कृषिः
देवमातृका?

(Said by Narada to Yudhistir)

Are the lakes in the country full, huge and well spread all over the country? I hope your
agriculture is not solely dependent on Godmothers (rains).

राष्ट्रे- in the country- न. लिं. स. वि. ए. व. of राष्ट्र, तडागानि पूर्णानि, विनिविष्टानि & बृहन्ति- न. लिं. प्र. वि. ब. व. of तडाग- lake, reservoir, पूर्ण- full, filled up- क. भू. धा. वि. of पूर-पूर्यते ४ ग. आ. प. & १० ग. उ. प. पूरयति-ते-to fill, to cover, to load or enrich, विनिविष्ट- located, placed- क. भू. धा. वि. of वि+नि+विश्- (विश्- विशति ६ ग. प. प. to sit, enter into, to go or come to) & बृहत्- adjctv-large, great, big, extensive, च-and, भागशः (भागशस्)- अव्यय-sharing, having a share, न-no, not, कच्चित्(कः +चित्)-indicates indefinite sense, doubt, कृषिः & देवमातृका- स्त्री. लिं. प्र. वि. ए. व. of कृषि- agriculture & देवमातृक- having God as foster-mother- देव-God, मातृक-adjctv- maternal, coming from or inherited from a mother- देवः एव मातृकः- देवमातृक-उपपद तत्पुरुष स.,

कच्चित् सहस्रैर्मूर्खाणामेकं क्रीणासि पण्डितम्।

पण्डितो ह्यर्थकृच्छ्रेषु कुर्याद्रिःश्रेयसः परम्॥२५४॥ -महाभा. सभा. अ ५

कच्चित् (त्वम्) सहस्रैः मूर्खाणाम् एकम् पण्डितम् क्रीणासि। पण्डितः हि अर्थकृच्छ्रेषु निःश्रेयसः परम् कुर्यात्॥

(Said by Narada to Yudhistir) :

Are you not buying a wise man by giving thousand foolish persons? During financial (real) crisis, a wise man alone would do maximum good.

कच्चित् (कः+चित्)- indicates indefinite sense, doubt, सहस्रैः- by thousand- न. लिं. तृ. वि. ए. व. of सहस्र- thousand, मूर्खाणाम् -न. लिं. ष. वि. ब. व. of मूर्ख-stupid, foolish, एकम् & पण्डितम्- पु. लिं. द्वि. वि. ए. व. of एक-one & पण्डित- wise-man, learned person, क्रीणासि- वर्त. द्वि. पु. ए. व. of क्री- क्रीणाति-क्रीणीते ९ ग. उ. प. to buy, exchange, barter, पण्डितः- पु. लिं. प्र. वि. ए. व. of पण्डित, हि -अव्यय- indeed, surely, अर्थकृच्छ्रेषु- पु/न. लिं. स. वि. ब. व. of अर्थकृच्छ्र- financial crisis- अर्थ-money, wealth, purpose, goal, कृच्छ्र- trouble, crisis- अर्थस्य कृच्छ्रम् -ष. तत्पुरुष स., निःश्रेयसः-one who can provide sure success-पु/न. लिं. ष. वि. ए. व. of निःश्रेयस्- sure success- (निस्+श्रेयस्)- श्रेयस् - success, good, निस्- अव्यय- prefix implies certainty, परम् -अव्यय- maximum, absolute, कुर्यात्- प.प. विध्यर्थ तृ. पु. ए. व. of कृ- करोति-कुरुते ८ ग. उ. प. to do, make

नक्रः स्वस्थानमासाद्य गजेन्द्रमपि कर्षति।

स एव प्रच्युतः स्थानाच्छुनऽपि परिभूयते॥२५५॥ - सुभाषित रत्नाकर

नक्रः स्वस्थानम् आसाद्य गजेन्द्रम् अपि कर्षति। सः स्थानात् प्रच्युतः एव, शुना अपि परिभूयते॥

A crocodile, when in its own place (deep water) can drag even a mighty elephant. However, if it is displaced from its place, it gets defeated even by a dog.

नक्रः, सः & प्रच्युतः पु. लिं. प्र. वि. ए. व. of नक्र- crocodile, तद्- he & प्रच्युत- displaced, removed- क. भू. धा. वि. of प्र+च्यु- (च्यु- च्यवते-१ ग. आ. प. to fall or drop, come out of), स्वस्थानम् & गजेन्द्रम्- both पु. लिं. द्वि. वि. ए. व. of स्वस्थान- own place, home ground- स्व- pronominal adjctv- own, स्थान- place- स्वस्य स्थान-ष. तत्पुरुष स., & गजेन्द्र-king elephant- गजाणाम् इन्द्रः - ष. तत्पुरुष स., आसाद्य- reaching, after going, gaining- पू का. वा. ल्यबन्त धा. सा. अव्यय of आ+सद्- (सद्- सीदति १ ग. प. प. to sit,, live), अपि- अव्यय-even, also, and, कर्षति- कृष्- १ ग. प. प. to drag, draw, pull, स्थानात्- पं. वि. ए. व. of स्थान-place, एव- अव्यय- just, just so, शुना- पु. लिं. तृ. वि. ए. व. of श्वन्- dog, परिभूयते- gets humiliated, defeated- कर्मणि प्रयोग तृ. पु. ए. व. of परि+भू- (भू-भवति १ ग. प. प. to be, exist)

न श्रेयः सततं तेजो न नित्यं श्रेयसी क्षमा।

तस्मान्नित्यं क्षमा तात पण्डितैरपवादिता ॥२५६॥ - महाभा. वन. २८ (पूर्वार्ध ६ & उत्तरार्ध ८)

तात, तेजः सततम् न श्रेयः (भवति), न नित्यम् क्षमा श्रेयसी (भवति), तस्मात् , पण्डितैः नित्यम् क्षमा अपवादिता (भवति).

(Told by Pralhada to his grandson, Bali)

My dear, valour is not always the best for you; neither the pardoning nature is always good. That is the reason why, wise men do not recommend pardoning in every case (time).

तात- a term of affection, endearment, father- पु. लिं. सं. वि. ए. व., तेजः (तेजस्-पु. लिं.)- valour, strength, brilliance, श्रेयः (श्रेयस्-पु. लिं.) & श्रेयसी- (स्त्री. लिं.)- virtue, righteous deed, good- all in प्र. वि. ए. व, न- no, not, नित्यम् & सततम्- both-अव्यय- always, eternally, every time, क्षमा- pardon, forgiving & अपवादिता- censured, blamed, opposed-अपवादित- क. भू. धा. वि. of अप (away from, opposite)+वद्- १ ग. प. प. वदति, १० -उभय प. वादयति -ते both in स्त्री. लिं. प्र. वि. ए. व., तस्मात्- from that, therefore- पं. वि. ए. व. of तद्- that, it, पण्डितैः- पु. लिं. तृ. वि. ब. व. of पण्डित-a wise or intelligent person

मृदुना दारुणं हन्ति मृदुना हन्त्यदारुणम्।

नासाध्यं मृदुना किञ्चित् तस्मात् तीव्रतरं मृदु ॥२५७॥ -महाभा ३.२८.३२

(कश्चित्) मृदुना दारुणम् हन्ति, (सः) मृदुना अदारुणम् हन्ति (च)। मृदुना किञ्चित् असाध्यं न (अस्ति)। तस्मात् (कठोरात्) मृदु तीव्रतरम् (भवति) ॥

(Told by Pralhada to his grandson Bali)

(One) can kill a hard or ruthless (person) and one can (also) kill the soft or mild person. Nothing is impossible by softness. For that reason, being soft is stronger (than being hard).

मृदुना & मृदु- स्त्री. लिं. तृ. & प्र. वि. ए. व. of मृदु-adjctv- soft, delicate, subtle, दारुणम् & अदारुणम्- पु/न. लिं. द्वि. वि. ए. व. of दारुण- adjctv-hard, cruel, frightful, violent & अदारुण- soft, mild- न दारुण- नञ्त्पुरुष स., हन्ति-वर्त. तृ. पु. ए. व. of हन्- २ ग. प. प. to kill, conquer, destroy, किञ्चित्- किम्+चित्- something, little bit, न किञ्चित्- nothing, असाध्यम्- impossible, not manageable- न साध्यम्- नञ्त्पुरुष स.- साध्य-adjctv- to be accomplished or feasible or attainable- पू. का. वा. ल्यबन्त धा. सा. अव्यय of साध्-साधोति- ५ ग. प. प.- to accomplish or attain, तस्मात्- from that, therefore- पं. वि. ए. व. of तद्- that, तीव्रतरम्- न. लिं. प्र. वि. ए. of तीव्रतर- stronger or sharper- तीव्र- strong or sharp, तर- comparative suffix

पुष्पं पुष्पं विचिन्वीत मूलच्छेदं न कारयेत्।

मालाकार इवारामे न यथाङ्गारकारकः ॥२५८॥ -महाभा. उद्योग. अ ३४.१८

मालाकारः इव, आरामे, पुष्पम् पुष्पम् विचिन्वीत, मूलच्छेदम् न कारयेत्। यथा अङ्गारकारकः (इव, वृक्षनाशम्) न (कारयेत्) ॥

(This is part of Vidur Neeti, on collection of taxes from the people)

A flower from the garden should be picked up easily, one by one, without cutting the plant's root. One should not destroy (a tree) to make charcoal.

मालाकारः & अङ्गारकारकः - both पु. लिं. प्र. वि. ए. व. of मालाकार- gardener, florist, garland maker- माला-garland- मालाम् करोति इति-मालाकारः - उपपद तत्पुरुष स. & अङ्गारकारक- a charcoal-maker- अङ्गार- charcoal- अङ्गारान् करोति इति- अङ्गारकारक - उपपद तत्पुरुष स., आरामे- in the garden -पु. लिं. स. वि. ए. व. of आराम- garden- (also means delight, pleasure), इव- अव्यय-like, similar to, पुष्पम् & मूलच्छेदम् -न. लिं. द्वि. वि. ए. व. of पुष्प- flower (पुष्पम् पुष्पम्- flower by flower) & मूलच्छेद- cutting of the root- मूल- root, base, छेद- cutting, felling down- मूलस्य छेदः - ष. तत्पुरुष स., विचिन्वीत- should gather- विध्यर्थ आ. प. तृ. पु. ए. व. of वि+चि- to gather, collect- (चि-चिनोति-चिनुते ५ ग. उ. प. to collect,

pick), न-no, not, कारयेत्- should cause to do- प्रयोजक विध्यर्थ प.प.तृ.पु.ए व. of कृ-करोति- कुरुते ८ ग. उ. प. to do, make, यथा- अव्यय-like which, in which manner.

यथा मधु समादत्ते रक्षन् पुष्पाणि षट्पदः ।

तद्वदर्थान् मनुष्येभ्यः आदद्यात् अविहिंसया ॥२५९॥ -महाभा. उद्योग. अ ३४.१७

षट्पदः, यथा, रक्षन् पुष्पाणि, मधु समादत्ते, तद्वत् नृपः मनुष्येभ्यः अर्थान्, अविहिंसया, आदद्यात् ॥

Just as a honeybee extracts honey from the flowers, still protecting them, the King should collected money from his subjects without hurting them.

यथा-अव्यय-In which manner or way, षट्पदः -पु. लि. प्र. वि. ए. of षट्पद- six-legged one- a honeybee- षट् -six, पद- leg, foot, यस्य पदानि षट् सन्ति तद्-बहुव्रीही स. रक्षत्- पु. लि. प्र. वि. ए. protecting, caring- वर्त. का. वा. धा. सा. वि. of रक्ष-रक्षति १ ग. प. प. to protect, take care of, tend, पुष्पाणि- न. लिं. द्वि. वि. ब. व. of पुष्प-flower, मधु - न. लिं. द्वि.. वि. ए. व. of मधु- honey, समादत्ते- वर्त. तृ. पु. ए. व. of सं+आ+दा- to extract, receive- (दा-ददाति-दत्ते ३ ग. उ. प. to give, grant), तद्वत्- अव्यय-like that, in that manner, मनुष्येभ्यः-from men- पु. लिं. पं. वि. ब. व. of मनुष्य- man, person, अर्थान् -पु. लिं. द्वि. वि. ब. व. of अर्थ- money, wealth, अविहिंसया- स्त्री. लिं. तृ. वि. ए. व. of अविहिंसा- nonviolence, non-torture- न विहिंसा- नञ्त्पुरुष स.- विहिंसा- excessive torture or hurt, हिंसा- injury, destruction, killing- वि- अव्यय- has various connotation of-intensity, greatness variety, contrariety, difference, change etc (हिंस्- हिंसति- १ ग. प. प.- to strike, torture), आदद्यात्- विध्यर्थ प. प. तृ. पु. ए. व. of आ+दा-to receive, accept.

यस्मिन् यथा वर्तते यो मनुष्यस्तस्मिंस्तथा वर्तितव्यं स धर्मः ।

मायाचारो मायया वर्तितव्यः साध्वाचारः साधुना प्रत्युपेयः ॥२६०॥ - विदुरनीति

यः मनुष्यः, यस्मिन् यथा वर्तते, तस्मिन् तथा वर्तितव्यम्, मायाचारः मायया वर्तितव्यः (तथा) साध्वाचारः साधुना प्रत्युपेयः। सः धर्मः (भवति)।

A man should treat others the way he is treated. A fraudulent behavior should be dealt with a fraud and civilized behavior should be responded in a civilized way. That is the right code of conduct.

मनुष्यः, मायाचारः, यः वर्तितव्यः, साध्वाचारः, प्रत्युपेयः, सः & धर्मः- all in पु. लिं. प्र. वि. ए. व. of मनुष्य- a man, person, मायाचार- fraudulent behavior, cheating- माया-fraud, trickery, आचार- conduct, behavior- माया युक्त आचारः -मायाचारः- कर्मधारय स., यद्- who, which, वर्तितव्य- (also वर्तनीय & वृत्य)- to be behaved or treated- कर्मणि वि. धा. सा. वि. of वृत्-वृत्- वर्तते १ ग. आ. प. to act or behave- (also to be, exist, to take place, to happen, to proceed etc), साध्वाचारः- noble conduct- साधु- noble, decent- साधुः आचारः - कर्मधारय स., प्रत्युपेय- to be responded, treated- (also प्रत्युपनीय & प्रत्युपतव्य)- कर्मणि वि. धा. सा. वि. of प्रति+उप+इ- to respond, treat, तद्- he, that & धर्म- code of conduct, religion, यस्मिन् -in whom & तस्मिन्- in him- पु. लिं. स. वि. ए. व. of यद्-who & तद्- he, that, यथा- in which manner & तथा-in that manner, like that-both अव्यय, साधुना- in a noble way, in good manner- तृ. वि. ए. व. of साधु-noble, good

राजानं प्रथमं विन्देत् ततो भार्या ततो धनम्।

राजन्यसति लोकेऽस्मिन् कुतो भार्या कुतो धनम्॥२६१॥ - महाभा. शान्ति. अ. ५७.४१

प्रथमम् राजानम् विन्देत्, ततः भार्याम्, ततः धनम् (विन्देत्)। अस्मिन् लोके, असति राजनि, कुतः भार्या, कुतः धनम्?

(Said by Bhishma to Yudhistir)

(One should) Acquire a good Ruler (King) first (settle in a well-administered country), then acquire a wife and wealth. If there is no good ruler in a country, where does one get a wife or wealth (who will protect a wife and wealth?)

राजानम् & राजनि- पु. लिं. द्वि & स. वि. ए. व. of राजन्- King, प्रथमम्-at first, on priority- प्र. वि. ए. व. of प्रथम- adjctv, विन्देत्- विध्यर्थ तृ. पु. ए. व. of विद्- विन्दति-ते ६ ग. उ. प. to get, obtain, find, discover- (please note also विद्-वेत्ति २ ग. प. प. to know, learn & विद्यते ४ ग. आ. प. to be, exist), ततः (ततस्) -अव्यय- thence, thereupon, afterwards, then, भार्याम् & धनम्- द्वि. वि. ए. व. of भार्या-(स्त्री. लिं.)- wife & धन-(न. लिं.)- Wealth, money, अस्मिन् & लोके-पु/न. लिं. स. वि. ए. व. of इदम्-this, it & लोक- world, असति-पु. लिं. स. वि. ए. व. of असत्- not being there- न सत् - नञ्त्पुरुष स.- सत्-being there- वर्त. का. वा. धा. सा. वि. of अस्-अस्ति २ ग. प. प. to be, exist, कुतः (कुतस्)- from where, whence

विद्या प्रशस्यते लोकैर्विद्या सर्वत्र गौरवा।

विद्यया लभते सर्वं विद्वान् सर्वत्र पूज्यते॥२६२॥ -चाणाक्यनीति-अ. ८.२०

लोकैः विद्या प्रशस्यते। विद्या सवत्र गौरवा (भवति)। सर्वम् विद्यया लभते। विद्वान् सर्वत्र पूज्यते॥
Knowledge is praised by everyone. Knowledge is respected everywhere. With knowledge, one can get everything. A learned person is honoured everywhere.

लोकैः- by the people -पु/न. लिं. तृ. वि. ब. व. of लोक- world, people, विद्या-(स्त्री. लि.)- Knowledge, education, प्रशस्यते- is praised - कर्मणि प्रयोग तृ. पु. ए. व. of प्र+शंस- (शंस- शंसति १ ग. प. प. to praise, extol), सर्वत्र- अव्यय- everywhere, at all times, गौरवा- स्त्री. लि. प्र. वि. ए. व. of गौरव-respect, honour, consideration, dignity, विद्यया- स्त्री. लि. तृ. वि. ए. व. of विद्या, सर्वम् - द्वि. वि. ए. व. of सर्व-all, entire, लभते-वर्त. तृ. पु. ए. व. of लभ्-१ ग. आ. प. to get, obtain, विद्वान् - पु. लि. प्र. वि. ए. व. of विद्वस्- wise, knowledgeable, learned, scholar, पूज्यते-gets honoured, worshiped- कर्मणि प्रयोग तृ. पु. ए. व. of पूज्- पूजयति-ते- १० उभयपद - to adore, worship, revere, honour.

अहिं नृपं च शार्दूलं किटिं च बालकं तथा।

परश्वानं च मूर्खं च सप्त सुप्तान् बोधयेत् ॥२६३॥ -चाणक्यनीतिद. ९.७

पाठभेदः - किटिं च अथवा वृटिं च वराट्/वृद्धं च

अहिम्, नृपम्, च शार्दूलम्, किटिम् (वृटिम् /वराट्/वृद्धम्) च बालकम् तथा परश्वानम् च मूर्खम् च (एता) सप्त सुप्तान् न बोधयेत्।

When they are sleeping, (one should not) awaken these seven, a snake, a king, a tiger, a hog (pig) /an old man), a child, other's dog and a fool.

अहिम्, नृपम्, शार्दूलम्, किटिम्, वृटिम्, वराट्, वृद्धम्, बालकम्, परश्वानम्, मूर्खम्-पु. लिं. द्वि. वि. ए. व. of अहि-a snake, serpent, नृप-a king, शार्दूल-a tiger or leopard or panther, किटि-वृटि-वराट-all mean-a hog, pig, वृद्ध-an old person -क. भू. धा. वि. of वृध्-वर्धते १ ग. आ. प. to grow, increase, बालक- child, परश्वान-other's dog- पर- the other, श्वान-a dog- परस्य श्वानः - ष. तत्पुरुष स., मूर्ख-a fool, stupid person, तथा-and, च-and, सप्त-प्र.वि. ए. व. of सप्तन्-seven, सुप्तान्- प्र. वि. ब. व. of सुप्त- sleeping, slept, asleep - क. भू. धा. वि. of स्वप्-स्वपिति २ ग. प. प. & स्वपति-ते १ ग. उ. प. to sleep, न- no, not, बोधयेत्- प्रयोजक विध्यर्थ तृ. पु. ए. व. of बुध्-१ ग. उ. प. बोधति-ते & ४ ग. आ. प. बुध्यते-to wake up, understand, know, perceive, deem

पुस्तकं वनिता (वा लेखनी) वित्तं परहस्तगतं गतम् ।

यदि चेत्युनरायाति नष्टं भ्रष्टं च खण्डितम् ॥२६४॥

परहस्तगतम् गतम् पुस्तकम्, वनिता (वा लेखनी), (तथा) वित्तम्, यदि चेत्, पुनरायाति, (तद्) नष्टम् भ्रष्टम् च खण्डितम् (अस्ति)।

A book, a woman (or a pen) and wealth given to others (or taken from you), if returned at all, is either destroyed, spoiled or broken.

परहस्तगतम्- one in possession of others, in the hands of others- पर-other, हस्त- hand, गतम्- gone- क. भू. धा. वि. of गम्-गच्छति १ ग. प. प. to go- परस्य हस्तम्- परहस्तम्- ष. तत्पुरुष स. & परहस्ते गतम्- परहस्तगतम्- स. तत्पुरुष स., पुस्तकम्- book, वनिता-(स्त्री. लिं.) woman, lady, लेखनी-(स्त्री. लिं.) - pen, वित्तम्-(न. लिं.)- money, wealth, नष्टम्- lost, destroyed, spoiled- क. भू. धा. वि. of -नश्-नश्यति- ४ ग. प. प., भ्रष्टम्- strayed, ruined, fallen, spoiled- क. भू. धा. वि. of -भ्रंश्- भ्रंशते १ ग. आ. प. & भ्रश्यति ४ ग. प. प., खण्डितम्- broken, cut, destroyed, disturbed- क. भू. धा. वि. of -खण्ड- खण्डयति १० ग. प. प.- all above in प्र. वि. ए. व., यदि-if, in case, whether & चेत् (चेद्)- if, provided that, although- both अव्यय- यदि चेत्- if at all- पुनरायाति-वर्त. तृ. पु. ए. व. of पुनर्+आ+या- to come back, return to - याति-२ ग. प. प. to go, move, proceed

अप्रियस्यापि वचसः परिणामविरोधिनः।

वक्ता श्रोता च यत्रास्ति रमन्ते तत्र संपदः॥२६५॥

अप्रियस्य अपि परिणामविरोधिनः वचसः, वक्ता श्रोता च यत्र अस्ति, तत्र संपदः रमन्ते॥

There is prosperity all around, if there is a listener who listens to an undesirable but fruitful advice of a speaker.

अप्रियस्य, वचसः & परिणामविरोधिनः - न. लिं. ष. वि. ए. व. of अप्रिय- unpleasant- न प्रिय- नञ्त्तपुरुष स. -प्रिय- pleasant, desired, loving, वचस्- a statement, command, injunction & परिणामविरोधिन्- result is opposite to the statement- परिणाम-cause, result, विरोध- opposition- परिणामम् विरुद्धम् यस्य तद् -परिणामविरोधिन्- बहुव्रीही स., अपि-अव्यय- even, also, and, वक्ता & श्रोता- पु. लिं. प्र. वि. ए. व. of वक्तृ- speaker & श्रोतृ- listener, च-and, यत्र- where, in which place & तत्र- there, in that place -both अव्यय, अस्ति-available, existing- वर्त. तृ. पु. ए. व. of अस्-२ ग. प. प. to be, exist, संपदः -स्त्री. लिं. प्र. वि. ब. व. of संपद्- prosperity, wealth, रमन्ते- वर्त. तृ. पु. ब. व. of रम्-रमते- १ ग. आ. प. to be pleased, delighted, to sport, to amuse oneself with

परोक्षे कार्यहन्तारं प्रत्यक्षे प्रियवादिनम्।

वर्जयेत्तादृशं मित्रं विषकुम्भं पयोमुखम् ॥२६६॥ -चाणक्यनीतिद. २.५

परोक्षे कार्यहन्तारम्, प्रत्यक्षे प्रियवादिनम्, तादृशम् मित्रम्, विषकुम्भम् पयोमुखम् (इव) वर्जयेत् ॥

One should avoid a friend who talks pleasantly in front of you and but plots to spoil your work behind you. He is like a pot full of poison with milk only at the top,

परोक्षे & प्रत्यक्षे- स. वि. ए. व. of परोक्ष--परस्- (परः)-अव्यय- beyond, further, away from, with exception of, अक्षः - knowledge- परः +अक्षः=परोक्षः - without knowledge-(also - अक्षम्- an organ of sense- परः +अक्षम्=परोक्षम्- behind the eye) & प्रत्यक्ष- openly, in person, publicly-प्रति-अव्यय- prefix to noun indicates 'in front', 'towards', 'in the direction of'- अक्षः प्रति -प्रत्यक्ष-both ष. तत्पुरुष स., कार्यहन्तारम्, प्रियवादिनम्, तादृशम्, विषकुम्भम्, पयोमुखम् & मित्रम् --पु. लिं. द्वि. वि. ए. व. of कार्यहन्तृ -killer of the job, spoil sport-कार्य- (also करणीय, कर्तव्य, कृत्य) work, job -कर्मणि वि. धा. सा. वि. of कृ. -करोति-कुरुते ८ ग. उ. प. to do, work, हन्तृ- adjectv- one who kills, strikes, destroys- कार्यस्य हन्ता-ष. तत्पुरुष स., प्रियवादिन्-sweet talker- प्रिय- pleasant, likable, वादिन्-speaker --प्रियम् वदति इति - उपपद तत्पुरुष स., तादृश्-adjctv- such like, like that, विषकुम्भ- pot of poison- विष- poison, कुम्भ- pot- विषस्य कुम्भः-ष. तत्पुरुष स., पयोमुख- milk topped- पयस्- milk, मुख- face, top, यस्य मुखे पयः तद् -पयोमुख- बहुव्रीही स. & मित्र- friend, वर्जयेत्- विध्यर्थ तृ. पु. ए. व. of वृज् -वर्जति १ ग. प. प. & वर्जयति-ते १० ग. उ. प. to shun, avoid, abandon

लब्धविद्यो गुरुं द्दष्टि लब्धभार्यास्तु मातरम्।

लब्धपुत्रा पतिं नारी लब्धारोग्यश्चिकित्सकम् ॥२६७॥

लब्धविद्यः गुरुम् -द्दष्टि, लब्धभार्याः तु मातरम् (द्विषन्ति), लब्धपुत्रा नारी, पतिम् (द्वेष्टि), लब्धारोग्यः चिकित्सकम् (द्वेष्टि) ॥

After getting the education, one forgets the teachers. After getting married, they pay less attention to mothers. Having children, a woman focuses less on her husband. In addition, what is the use of the physician after recovering from the disease?

लब्धविद्यः - having obtained knowledge- लब्ध- having obtained- क. भू. धा. वि. of लभ्- लभते १ ग. आ. प. to get, obtain, acquire, विद्या-स्त्री. लिं.- -knowledge, education & लब्धारोग्यः- having regained the health- आरोग्य-health- लब्धः विद्याम् यः सः & लब्धः आरोग्यम् यः सः both बहुव्रीही स.- both in पु. लिं. प्र. वि. ए. व., लब्धभार्याः- पु. लिं. प्र. वि. ब. व.

of लब्धभार्य- one who got married- भार्या-wife- लब्धः भार्याम् यः सः- बहुव्रीही स., गुरुम्, पतिम् & चिकित्सकम् - all in पु. लिं. द्वि. वि. ए. व. of - गुरु- teacher, preceptor, पति- husband, चिकित्सक- physician, doctor- (चिकित्सा- medical treatment), मातरम्- स्त्री. लिं. द्वि. वि. ए. व. of - मातृ- mother, द्वेष्टि -dislikes, hates, despises- वर्त. तृ. पु. ए. व. of द्विष्- २ ग. प. प. to hate, dislike (Note: I do not think the composer meant it that way!) तु- but, on the other hand, as to, लब्धपुत्रा- one who has got a child & नारी- a woman -both स्त्री. लि. प्र. वि. ए. व. of नारी & लब्धपुत्रा- पुत्र-son, child- पुत्रम् लब्धा या सा- बहुव्रीही स

**शस्त्रैः हताः तु रिपवः न हताः भवन्ति प्रज्ञाहताः च नितरां सुहताः भवन्ति।
शस्त्रं निहन्ति पुरुषस्य शरीरमेकं प्रज्ञा कुलं च विभवं च यशश्च हन्ति ॥२६८॥**

रिपवः शस्त्रैः हताः तु, न हताः भवन्ति। (ये) प्रज्ञाहताः च (ते) नितराम् सुहताः भवन्ति। शस्त्रम् पुरुषस्य शरीरम् एकम् निहन्ति, प्रज्ञा कुलम् च विभवम् च यशः च हन्ति।

Enemies killed by the weapons are not really killed, but those who are deprived of wisdom or intelligence are indeed as good as thoroughly killed. A weapon strikes the body of a person, but absence of intelligence destroys the race, the wealth and the reputation.

रिपवः हताः प्रज्ञाहताः & सुहताः- all in पु. लिं. प्र. वि. ब. व. of रिपु- enemy, adversary, हत- killed, struck, deprived of- क. भू. धा. वि. of हन्-हन्ति २ ग. प. प. to mill, strike, to remove or take away, प्रज्ञाहत- deprived of intelligence- प्रज्ञा- intelligence, wisdom- प्रज्ञाया हतः - तृ. तत्पुरुष स. & सुहत- well killed, thoroughly killed, सु- अव्यय- prefix denotes- well, thorough, good, शस्त्रैः & शस्त्रम्- न. लिं. तृ. वि. ब. व. & प्र. वि. ए. व. of शस्त्र- weapon, arms, तु- अव्यय- but, on the contrary, on the other hand, न- no, not, भवन्ति- वर्त. तृ. पु. ब. व. of भू-भवति १ ग. प. प. to be, exist, निहन्ति & हन्ति- वर्त. तृ. पु. ए. व. of नि+हन्- to thoroughly kill, & हन्- to kill- २ ग. प. प. , च- and, नितराम्- अव्यय- completely, entirely, excessively, very much, पुरुषस्य- पु. लिं. ष. वि. ए. व. of पुरुष-man, person, एकम्, शरीरम्, कुलम्, विभवम् & यशः - न. लिं. द्वि. वि. ए. व. of एक-one, alone, single, शरीर- body, कुल- family, race, विभव- wealth, might, greatness, यशस्- fame, reputation, glory, प्रज्ञा- स्त्री. लिं. प्र. वि. ए. व. - intelligence, wisdom

षडनर्थाः महाराज कच्चित् ते पृष्ठतः कृताः।

निद्राऽऽलस्यं भयं क्रोधो मार्दवं दीर्घसूत्रता ॥२६९॥ -महाभा. सभा. अ. ५.१२९

महाराज, कच्चित् ते षड् अनर्थाः, निद्रा, आलस्यम्, भयम्, क्रोधः, मार्दवम् (तथा) दीर्घसूत्रता, पृष्ठतः कृताः (सन्ति) ॥

(Said by Narada to Yudhistir, King of Indraprasta)

Oh mighty King, I hope you have overcome your six harmful habits, (namely,) inertia, laziness, fear, anger, softness and procrastination.

महाराज- great king- पु. लिं. सं. वि. ए. व. -महाराज- महान् राजा-कर्मधारय स., कच्चित्- अव्यय- particle of interrogation- 'I hope', ते (तव)- yours, ष. वि. ए. व. of युष्मद्-you, निद्रा-स्त्री. लिं.- inertia, sleepiness, sloth, आलस्यम्-न. लिं.- idleness, भयम्-न. लिं.- fear, क्रोधः -पु. लिं.- anger, मार्दवम्-न. लिं.-softness, mildness, leniency, दीर्घसूत्रता-स्त्री. लिं.- dilatory or slow working attitude, षड्- six, अनर्थाः & कृताः all in पु. लिं. प्र. वि. ब. व. of अनर्थ- useless, harmful & कृत- done, accomplished- क. भू. धा. वि. of कृ-करोति-कुरुते ८. ग. उ. प. to do, make, पृष्ठतः -(पृष्ठतस्)-अव्यय- behind, backwards- पृष्ठतः +कृ- to leave behind, abandon, get rid of

संपृष्टेन तु वक्तव्यं सचिवेन विपश्चिता ।

उद्यताञ्जलिना राज्ञे य इच्छेत् भूतिमात्मनः ॥२७०॥ -रामायण, अरण्य. ४०. ९

विपश्चिता सचिवेन राज्ञे संपृष्टेन, उद्यत अञ्जलिना तु वक्तव्यम्, (यदि) यः आत्मनः भूतिम् इच्छेत् ॥

(Said by Ravana to his uncle, Mareecha, when the latter advises him against abducting Sita)

A wise counsellor, who wishes his own well-being, should speak, only when asked by the King, with raised folded palms.

राज्ञे-to the king- पु. लिं. च. वि. ए. व. of राजन्- king संपृष्टेन, विपश्चिता, सचिवेन & अञ्जलिना all- पु. लिं. तृ. वि. ए. व. of संपृष्ट-asked, inquired of, interrogated- क. भू. धा. वि. of सं+प्रच्छ- (प्रच्छ- पृच्छति ६ ग. प. प. to ask, inquire), विपश्चित्- adjctv- learned, wise, सचिव-a minister or counsellor & अञ्जलि-a cavity formed by joining open palms, उद्यत- lifted up, raised - क. भू. धा. वि. of उद्+यम् -यच्छति १ ग. प. प. to curb, offer, तु- अव्यय- but, on the other hand, वक्तव्यम्-न. लिं. प्र. वि. ए. व. of वक्तव्य- (also वचनीय, वाच्य & वाक्य) to be said- कर्मणि वि. धा. सा. वि. of वच्-वक्ति २ ग. प. प. to say, speak, यः- पु. लिं. प्र. वि. ए. व. of यद्- who, आत्मनः- पु. लिं. ष. वि. ए. व. of आत्मन्-self, oneself भूतिम्- स्त्री. लिं. द्वि. वि. ए. व. of

भूति- well-being, existence, dignity, prosperity, इच्छेत्- wishing- विध्यर्थ तृ. पु. ए. व. of इष्-
इच्छति ६ ग. प. प. to desire, wish

आत्मद्वेषात् भवेन्मृत्युः परद्वेषात् धनक्षयः।

राजद्वेषात् भवेन्नाशो ब्रह्मद्वेषात् कुलक्षयः॥२७१॥ - चाणक्य नीति. १०.११

आत्मद्वेषात् मृत्युः भवेत्, परद्वेषात् धनक्षयः (भवेत्), राजद्वेषात् नाशः भवेत् (तथा) ब्रह्मद्वेषात्
कुलक्षयः (भवेत्) ॥

By hating himself, one may hasten his death. By maligning others, he may loose his wealth. Having enmity with the ruler, he may be destroyed. By blaming the Creator (the Supreme Spirit), his whole race may be destroyed.

आत्मद्वेषात्, परद्वेषात्, राजद्वेषात् & ब्रह्मद्वेषात् -all in पं. वि. ए. व. of आत्मद्वेष- blaming self -
(आत्मन् -पु. लिं.- self, soul, द्वेष- hate, enmity, malignity- आत्मनः द्वेष), परद्वेष- blaming
others- (पर-पु. लिं.- the other - पराणाम् द्वेषः), राजद्वेष- blaming the ruler- (राजन्- पु. लिं.-
king, ruler- राज्ञः द्वेषः) & ब्रह्मद्वेष- blaming the Creator or the Supreme Spirit - (ब्रह्मन् -पु.
लिं.-Creator or the Supreme Spirit, a devout person, one conversant with scared
knowledge, an intellect- ब्रह्मनः द्वेष)- all ष.तत्पुरुष स., मृत्युः -death, धनक्षयः (धन- wealth,
money, क्षय- loss-धनस्य क्षयः -ष. तत्पुरुष स.)- loss of wealth, नाशः - destruction &
कुलक्षयः- (कुल- race, family, कुलस्य क्षयः -ष. तत्पुरुष स.)- destruction of the race or
family, भवेत्- विध्यर्थ तृ. पु. ए. व. of भू-भवति १ ग. प. प. to be, to exist

साम्रैव यत्र सिद्धिर्न तत्र दण्डो बुधेन विनियोज्यः।

पित्तं यदि शर्करया शाम्यति कोऽर्थः पटोलेन॥२७२॥ -पंचतंत्र

यत्र साम्रा एव सिद्धिः (भवति), तत्र बुधेन दण्डः न विनियोज्यः (इति शिष्टम् अस्ति)। यदि पित्तम्
शर्करया शाम्यति, (तदा) पटोलेन कः अर्थः (विद्यते)?

If success could be achieved by negotiation, a wise person should not use harsh means
(strong methods).If one can get over the bile problem just by use of sugar, why
prescribe remedy of use of snake-gaur (पडवळ)

साम्रा- by negotiation or appeasing- न. लिं. तृ. वि. ए. व. of सामन्- gentle words, mild
means, एव- अव्यय- just, just so, only, यत्र- where, in which case & तत्र- there, in that

case-both- अव्यय, सिद्धिः-स्त्री. लिं. प्र. वि. ए. व.- Accomplishment, complete attainment, success, बुधेन- by learned or wise- पु. लिं. तृ. वि. ए. व. of बुध- wise, दण्डः & विनियोज्यः both- पु. लिं. प्र. वि. ए. व. of दण्ड- punishment in general, violence & विनियोज्य- (also विनियोजनीय & विनियोजितव्य) - to be deployed, used, practiced- कर्मणि वि. धा. सा. वि. of वि+नि+युज्- (युज्- युनक्ति-युंक्ते ७ ग. उ. प. to join, unite, add), न- no, not, यदि- अव्यय- if, in case, पित्तम्- द्वि. वि. ए. व. of पित्त- bile, शर्करया- by sugar- स्त्री. लिं. तृ. वि. ए. व. of शर्करा, शाम्यति- वर्त. तृ. पु. ए. व. of शम्- ४ ग. प. प. to cease, come to an end, gets calmed, पटोलेन- पु. लिं. तृ. वि. ए. व. of पटोल- snakegaur (पडवळ- in Marathi - supposed to be a veg. not liked by many), कः (किम्- what) & अर्थः (use, purpose) -what use, what purpose- both in पु. लिं. प्र. वि. ए. व.

स्थापयेदेव मर्यादां जनचित्तप्रसादिनीम्।

अल्पाप्यर्थेषु मर्यादा लोके भवति पूजिता ॥२७३॥ -महाभा. शान्ति. १३३.१३

(राज्ञा) जनचित्तप्रसादिनीम् मर्यादाम् एव स्थापयेत्। लोके अल्प अपि अर्थेषु मर्यादा पूजिता भवति।

(Said by Bhishma to Yudhistir after the War)

Rules imposed (by the Ruler) should be easily acceptable to the subjects. Limited rules are honoured by the people.

जनचित्तप्रसादिनीम् & मर्यादाम्- स्त्री. लिं. द्वि. वि. ए. व. of जनचित्तप्रसादिनी- one which is pleasing to the minds of the people- जन- people, चित्त- mind, thinking, प्रसाद- favour, good temper, purity- प्रसादिनी- स्त्री. लिं.-pleasing, purifying, soothing- जनानाम् चित्तम्- जनचित्तम्- ष. तत्पुरुष स. & & जनचित्तम् प्रसादिनी- जनचित्तप्रसादिनी- द्वि. तत्पुरुष स., मर्यादा- limit, established rule, boundary, एव- अव्यय- just, just so much, only, स्थापयेत्- shall stipulate or formulate- प्रयोजक विध्यर्थ तृ. पु. ए. व. of स्था- तिष्ठति १ ग. प. प. to stay, stand, लोके- among the people स. वि. ए. व. of लोक- people, world, अल्प- adjctv- small, little, minor, अपि- अव्यय- also, even, and, अर्थेषु- in the matters, issues- स. वि. ब. व. of अर्थ- pupose, meaning, matter, पूजिता- स्त्री. लिं. प्र. वि. ए. व. of पूजित- honoured, worshipped- क. भू. धा. वि. of पूज्- पूजयति- ते १० ग. उ. प. to adore, revere, worship, भवति- वर्त. तृ. पु. ए. व. of भू- १ ग. प. प. to be, exist

क्षमा शत्रौ च मित्रे च यतीनामेव भूषणम्।

अपराधिषु सत्त्वेषु नृपाणां सैव दूषणम् ॥२७४॥ -हितोपदेश

यतीनाम् क्षमा शत्रौ च मित्रे च एव भूषणम् (अस्ति)। नृपाणाम्, अपराधिषु सत्त्वेषु, सा दूषणम् एव (भवति) ॥

Forgiveness to an enemy and a friend is an honorable course for the ascetics. However, the same is disgraceful to the rulers to pardon people who commit crime.

क्षमा & सा- स्त्री. लिं. प्र. वि. ए. व. -of क्षमा- pardon, forgiveness & तद्- she, शत्रौ & मित्रे - पु. लिं. स. वि. ए. व. of, शत्रु- enemy, adversary & मित्र- friend, च- and, यतीनाम् & नृपाणाम्- पु. लिं. ष. वि. ब. व. of यति- ascetic, one who has renounced the world and controlled his passions & नृप- King, एव- अव्यय-just, just so, only, भूषणम्- honor, ornament, an article of decoration, graceful, अपराधिषु & सत्त्वेषु- पु. लिं. स. वि. ब. व. of अपराधिन्- guilty, offender & सत्त्व- person, being, दूषणम्- न. लिं. स. वि. ए. व. of दूषण- ruining, dishonoring-(धा. सा. नाम of दुष्-दुष्यति ४ ग. प. प. to be bad or corrupted, spoiled

सुखं वा यदि वा दुःखं प्रियं वा यदि वाप्रियम्।

प्राप्तं प्राप्तमुपासीत हृदयेनापराजितः ॥२७५॥ -महाभा. शान्ति. २५/२६

(मनुजः) सुखम् वा यदि वा दुःखम्, प्रियम् वा यदि वा अप्रियम्, प्राप्तम् प्राप्तम्, हृदयेन अपराजितः, उपासीत।

One should experience happiness or sorrow, pleasing or unpleasant incidents, as they come one after the other, with his heart (senses) under control.

सुखम्, दुःखम्, प्रियम्, अप्रियम् & प्राप्तम्- न. लिं. द्वि. वि. ए. व. of सुख- happiness, joy, दुःख- sorrow, trouble, प्रिय- desirable, loving, अप्रिय- disliked- न प्रियम्- नञ्त्पुरुष स.& प्राप्त- obtained received- क. भू. धा. वि. of प्र+आप्- (आप्- आप्नोति ५ ग. प. प. to attain, get), वा- अव्यय- or, and, यदि- अव्यय- if, in case, प्राप्तम् प्राप्तम् - as received in cyclic order, हृदयेन- तृ. वि. ए. व. of हृदय- heart, mind, अपराजितः- पु. लिं. प्र. वि. ए. व. of अपराजित- never defeated- न पराजितः-नञ्त्पुरुष स.- पराजितः -defeated, conquered-क. भू. धा. वि. of परा+जि- पराजयते- आ. प.- (जि-जयति १ ग. प. प. to win, conquer), उपासीत- shall undergo, face, serve, wait upon- विध्यर्थ तृ. पु. ए. व. of उप+आस्- (आस्- आस्ते २ ग. आ. प. to sit, lie, rest)